

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיועו של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

בחוקותי תשס"ח

פרשת שבוע

דברים שלב - עוד על סוגיית הגיור הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בהפטרת השבוע נקרא בעה"י:

"עֲקֹב הַלֵּב מִכָּל וְאָנֶשׁ הוּא מִי יִדְעֶנּוּ. אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בְּחֹן פְּלִיט וְלִתְּת לְאִישׁ כְּדַרְכָּיו כְּפָרִי מַעֲלָלוֹ. קִרְא דָּגֵר וְלֹא יִגְדַּע עֲשֵׂה עֶשֶׂר וְלֹא בְּמִשְׁפָּט בְּחֻצֵי יָמָיו וְעֵזְבוּ וּבְאַחֲרֵיתוֹ יִהְיֶה נֶבֶל".

בפסוקים אלה עוסק ירמיה הנביא בשאלת "צדיק ורע לו רשע וטוב לו" שהטרידה אותו גם מהבחינה האישית וגם מהבחינה הלאומית. (כדאי לערוך השוואה בין פסוקי ההפטרות לשני הפרקים הראשונים של ספר תהילים, שם המשורר ברוח קדשו מנסה להתמודד עם הבעיה במישור הלאומי). בקריאת פסוקים אלה מיד מהדהדות באוזנינו החדשות של הימים האחרונים. אנחנו לא נתפתה לדון בסוגיה שעדיין לא נתבררה כל צרכה ולא נשים עצמנו במקום השמור אך ורק לבורא שהוא ורק הוא "חֹקֵר לֵב בְּחֹן פְּלִיט".

נמשיך ונעסוק בסוגיית הגיור ודווקא מהבחינה הזו. ננסה לברר, עד כמה הדיינים צריכים לנסות לבחון כליות ולב, כאשר המועמדים לגיור מתייצבים בפניהם בבית הדין ומכריזים על קבלת המצוות?

שלמה המלך שזכה למוניטין בזכות הצלחתו לזהות את האם האמיתית, באמצעות יכולתו לזהות את רחשי ליבה, רצה להתקדם צעד נוסף, וזו "ל הגמרא:

"בקש קהלת למצא דברי חפץ - בקש קהלת לדון דינין שלב, שלא בעדים ושלא בהתראה, יצתה בת קול ואמרה לו: וכתוב ישר דברי אמת" (ראש השנה דף כא ע"ב).

בתי הדין הרשמיים, בימי שלמה נמנעו מלקבל גרים, זאת מפני החשש שמא המתגיירים אינם מעוניינים להיכנס תחת כנפי השכינה ולהצטרף לעם סגולה, אלא מעוניינים להנות מ"שולחן מלכים" וממצבו הכלכלי הנפלא של העם בתקופתו. וזו "ל הרמב"ם העוסק בנושא:

"לפיכך לא קבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה... בימי שלמה שמא בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו, שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגייר הצדק" (רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יג ה"טו).

למרות זאת, נראה מפשטי הכתובים (כדאי לעיין גם בדעות בחז"ל בסוגיות בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו ובבבלי יבמות עו ע"ב ועוד) וכן משמע מהרמב"ם שיובא לקמן, כי שלמה המלך עצמו נשא נשים שנתגירו בבית דין פרטי. בית הדין הגדול (שהיו לו סמכויות הלכתיות של בית דין גדול, ושישב בלשכת הגזית) לא הכיר בגיוריו אף על פי שהם תפסו וחלו על פי ההלכה. כך מתאר הרמב"ם את המצב:

"ואעפ"כ היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות, והיו ב"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מכ"מ ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתם (= אם יחזרו ויעבדו עבודה זרה-הגרא"י אונטרמן הרב הראשי לישראל, לשעבר).

נשאלת השאלה מדוע לא חשש שלמה לחששותיו של בית הדין הגדול?

יתכן וניתן להציע שלמה פירש את ההדרכה האלקית שלא "לדון דינין שלב" גם לקולא. ההצהרה על רצון להתקבל לעם היהודי מספיקה שהרי גם "גר שנתגיר לבין האומות" גיורו (בדיעבד) חל אף על פי שמעולם לא שמר בפעל מצוות. המלך שלמה ראה בגיור הנשים אינטרס לאומי עליון ולכן קיבלם.

בתי הדין המיוחדים לגיור, עושים עבודת קודש והם ראויים לכל תמיכה. ראש מינהל הגיור הותקף בימים האחרונים, על ידי עמיתיו, שלשה דיינים מבית הדין הגדול בירושלים שאף הגדילו לעשות וניסו, ללא סמכות, לבטל את גיורו. נוצר הרושם בציבור כי פסק דינם ניסה לקעקע את הבסיס לכל עבודתו ההלכתית החשובה.

לכן נבהיר כי, לדרישה "לבחון כליות ולב" ולבצע מעקב ובילוש אחרי המתגיירים, קשה מאוד למצא מקור הלכתי חד משמעי. בתי הדין לגיור דורשים, בצדק, מכל מתגייר ומתגיירת לעבור לחומרא תהליך ארוך ומייגע של לימוד תאורטי וליווי מעשי של משפחה מאמצת. כל זה אמור להבטיח, שלהצהרה בדבר הנכונות על קבלת המצוות יש כיווץ וניתן להביאה לידי מימוש מעשי. בית הדין גם משתדל לבחון את כנות ההצהרה בזמן שהיא ניתנת ובכך הוא מקיים את חובתו למהדרין.

בתי הדין לגיור הוקמו בידי הרבנות הראשית לישראל, כצורך לאומי דחוף והכרחי. זאת, גם בגלל שבתני הדין הרבניים שאמורים לעסוק בעניני משפחה לא רצו ולא טיפלו כראוי בסוגיא. אי טיפול בסוגיה כאובה זו, עלול לגרום לנזקים בלתי הפיכים כבר בעתיד הקרוב. לכן, יש לעודד את המשך פעילותם ביתר תוקף ולחזקם ולאמצם. את הביקורת יש לדחות גם בגלל שהיא נודפת ריח של מגמתיות "שלא לשם שמיים".

הבה נתפלל שנדע להתמודד כראוי עם הזכות הגדולה שנפלה בחלקנו לחיות בדור בו מתקיימות הנבואות של כל גדולי הנביאים בדבר קיבוץ גלויות. בין יום העצמאות ליום ירושלים נאחל לכל בית ישראל מועדים לשמחה לגאולה שלמה וזכור כי אנו בימי ספירת העומר בהם נהרגו עשרים וארבע אלף תלמידי חכמים שלא נהגו כבוד זה בזה.

כמנהג שהנהיג מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, נחגוג ונציין גם השנה את שחרורה ואיחודה של ירושלים, מקום מקדשנו הנכם מוזמנים בשמחה לסעודת הודיה שתקיים ביום שני כ"ח באייר ה'תשס"ח (2.6) באולמי נוף ירושלים, ירושלים
הרצאה בנושא: "מקדשי מעט בעיר הקודש" - מפי מר ראובן גפני
אורחת כבוד: גב' מרים אינדיג

התוכנית המלאה באתר 'ארץ חמדה'

להזמנת מקומות: 02-5371485 / yafa@eretzhemdah.org

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

הדין והפשרה

הרב יואב שטרנברג

המשנה במסכת סנהדרין (דף ו'): עוסקת בשאלה, האם יש להעדיף לדון על פי הדין או שמא רצוי לעשות פשרה: "רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אסור לבצוע (=לעשות פשרה), וכל הבודע הרי זה חוטא, וכל המברך את הבודע הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר: בצע ברך נאץ ד'. אלא יקוב הדין את ההר, שנאמר: כי המשפט לאלקים הוא, וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו, שנאמר: תורת אמת היתה בפיחו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון... רבי יהושע בן קרחה אומר: מצוה לבצוע, שנאמר: אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. והלא במקום שיש משפט אין שלום, ובמקום שיש שלום אין משפט. אלא איזהו משפט שיש בו שלום? הוי אומר: זה ביצוע".

לדעת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, הדין עדיף – יקוב הדין את ההר. אולם, דעתו של רבי יהושע בן קרחה היא שהפשרה עדיפה.

מאידך, בית הדין אינו רשאי לכפות פשרה על הצדדים, אלא רק להציע להם לעשות פשרה. גם הסכמה של הצדדים לעשות פשרה אינה מחייבת אותם, כל זמן שלא עשו קניין על כך. למעשה, כמעט בכל שטר בוררות בבתי הדין כיום, בעלי הדין מאפשרים לדיינים לפסוק גם על פי פשרה, ועל פי שיקול דעתו של בית הדין. החתימה על שטר הבוררות דינה כקניין, ובעלי הדין אינם יכולים לחזור בהם ממנה.

מטרות הפשרה

כפי שכבר כתבנו, הפשרה כוללת הן את הדין והן את השלום. באיזה אופן בא הדבר לידי ביטוי? הרב קוק (אורח משפט חושן משפט סי' א) מציין אחת ממטרותיה של הפשרה: "הדרך האחר הוא שאם יראו שהדין הוא נגד היושר השכלי לפי מצב הענין, שאז כיון שיש בידם לעשות פשרה, יש מצוה דצדק צדק תרדוף בין לדין בין לפשרה".

דהיינו, הפשרה קיימת כדי לעשות צדק במקום שבו מידת הדין נוגדת את היושר השכלי. ברור שתפיסה זו ביחס לפשרה טומנת בחובה סכנות – וכי מי יכול לומר שהדין, למרות היותו ברור, אינו צודק? באילו כלים ישתמש הדיין כדי להחליט מה צודק אם לא בכלים של הדין? למעשה, אין משתמשים בפשרה בדרך כלל כדי לעשות צדק באופן שאינו מתאים על פי הדין, אלא 'מנצלים' את הפשרה, כדי לקרב את הדין אל הצדק. דבר זה נעשה במספר דרכים:

- פשרה נעשית במקום שבו ישנו ספק בהלכה, או במקרה שלדיינים נראה צד אחד יותר מהשני. על פי כללי הדין היבשים, המוציא מחברו עליו הראיה, ודרושה לשם כך ראיה מוחלטת, אולם הפשרה יכולה לתת לתובע חלק מתביעתו במצבים כאלו.
- יש מקרים שבהם על פי הדין הנתבע חייב לשלם כשבא לצאת ידי שמים, אולם אינו חייב על פי דין. לכן, דיינים רבים מחייבים את הנתבע במסגרת פשרה גם על נזקי גרמא וכדומה.
- במסגרת פשרה יש מקום לכפות על לפנים משורת הדין, ולהטיל על אדם אחריות גם לדברים שעל פי דין לא היה צריך לעשותם.

הבט נוסף מופיע בירושלמי (סנהדרין פרק א הלכה א) כותב, שאין לנו מי שיועד לדון דין תורה. בעקבות זאת פוסק השולחן ערוך (חושן משפט סימן יב סעיף כ), שצריכים לדיינים להתרחק בכל היכולת מלדון דין תורה, ולפסוק רק פשרה. דהיינו, השימוש בפשרה מאפשר לדיינים להפחית את החיוב המוטל על הנתבע, משום חשש, שמא הם טעו בדין, אף שלדיינים נראה שהנתבע חייב לחלוטין.

שימוש בפשרה ומוזכר בהלכה, גם כתחליף לחיוב שבועה. דהיינו, אדם שנתחייב שבועה – בין אם נשבע ונפטר ובין אם נשבע ונוטל – יכול 'לפדות' את שבועתו באמצעות פשרה, ובמקום להישבע, יפסיד סכום כסף מסוים. אולם, הפשרה אינה כלי להטיית הדין (שולחן ערוך חושן משפט סימן יב סעיף ב). ולכן העובדה שבעל דין אחד עני והשני עשיר, אינה יכולה לשמש כשיקול במסגרת פשרה, אלא באותם הקשרים מצומצמים של 'לפנים משורת הדין'.

הנהוג למעשה

קריאה של פסקי דין מבתי דין שונים מראה שהשימוש בפשרה בבתי הדין אינו אחיד. כמעט בכל שטרי הבוררות של בתי הדין נדרשים הצדדים לאפשר לבית הדין לעשות פשרה. למרות זאת, בדרך כלל, פשרות הנובעות מניסיון לנהוג על פי היושר ולא על פי הדין, בדרך כלל אינן נכפות על בעלי הדין. לעומת זאת, כאשר הפשרה נוגעת לספקות בהלכה, פדיון שבועה, חיובים לצאת ידי שמים או כפייה על לפנים משורת הדין, משתמשים בתי הדין לעתים מזומנות יותר בסמכותם (שהוענקה לו על ידי בעלי הדין) לכפות את הפשרה.

הסמכות הבלתי מוגבלת כמעט, המוענקת לדיינים במסגרת שטרי הבוררות, מעוררת לעתים חששות גדולים אצל בעלי הדין, שמא הדיינים יעשו פשרה באופן שאינו מתאים לבעלי הדין. לדעתנו, מן הראוי שבתי הדין ישתמשו בפשרה באופן מושכל ומדוד, ובצורה שתהיה שקופה לבעלי הדין. לכן, מן הראוי לנמק ככל האפשר בפסק הדין, מדוע הפשרה

נעשתה באופן שבו היא נעשתה. ועל ידי כך יקיימו הדיינים את הכתוב: 'והייתם נקיים מה' ומישראל'.

לקריאה נוספת:

1. 'שבחי הפשרה', הרב זלמן נחמיה גולדברג, בתוך: 'דין דיין ודיין', משפטי ארץ, עפרה תשס"ב.
2. 'פשרה', פרופסור ברכיהו לפשיץ, בתוך: 'דין דיין ודיין', משפטי ארץ, עפרה תשס"ב.
3. 'דיני בוררות – כללי הדין והפשרה', הרב יעזר אריאל, מכון שער המשפט, ירושלים תשס"ה.
4. 'הטלת פשרה במקום חיוב שבועה', הרב שלמה לוי, בתוך: 'תחומין' כרך יב, צמת, אלון שבות תשנ"א.
5. גליונות 26-27 של הלכה פסוקה.

משפטי שאל

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

"הלכה פסוקה" הינה יוזמה להפצת תקצירים של פסקי דין בענייני ממונות של בתי דין שונים.

בתוך "חמדת ימים" נפרסם כל שבוע פסק דין אחד.

גיליונות "הלכה פסוקה" ישלחו במייל אחת לשבועיים לכל המעוניין, ויכללו 3-4 פסקי דין.

להרשמה ולתגובות: halachapsuka@eretzhemdah.org

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ג)

Bologna, Italy

בולוניה, איטליה

כסלו תשנ"ג

קטן שנתגייר ובגדלותו איננו מקפיד על שמירת תורה ומצוות

שאלה

גר קטן שנתבגר, ולאחר שנתחנך בכמה מצוות, כגון ת"ת, תפילה, ציצית ותפילין עשה בר מצוה וכבר קיבלו אותו הקהל כיהודי לכל דבר, איך להחשיבו כשידוע לנו שאינו שומר שבת וכשרות כראוי? האם יש לו דין של "גר שנתגייר בין העכו"ם" (שבת סח:) שלפי הרמב"ם מדבר בגר קטן (הל' שגגות פ"ז ה"ב ולחם משנה שם)?

תשובה

קטן שנתגייר בבית-דין על מנת שיתחנך לקיום מצוות, ועל מנת שיתחנך במשפחה ובמוסדות של שומרי מצוות, דיינין ליה כיהודי לכל דבר¹, אלא שהוא יכול למחות על גיורו כשיגדל², כל עוד שלא ראינו אותו מתנהג כיהודי³. וצריך להודיע לו, קודם שיגדל, שיכול למחות, ואם לא הודיעוהו, צריכים להודיעו בגדלותו⁴, ויכול למחות ברגע שיוודע לו⁵. אם הקטן גדל בסביבה של שומרי מצוות והוא אינו שומר תורה ומצוות, הרי זה עצמו מהוה מחאה, שהרי הוא מראה שאינו רוצה להיות יהודי⁶. אבל אם לא גדל בסביבה של שומרי תורה, אז אין באי-שמירת מצוות שלו ראייה שאינו רוצה להיות יהודי, והיא אינה מהוה מחאה⁷. ואפשר שאם הסביבה היא סביבה שאין שומרים בה, אלא שומרים על דברים מועטים, כגון הדלקת נרות שבת וקידוש - אז אם רואים גם אותו מתנהג כך, הוי התנהגות כיהודי ואינו יכול עוד למחות אחר-כך⁸, שהרי הוא מראה, שרוצה להיות יהודי⁹. ולכן, בנדון דידן, שהוא שומר שבת, אבל לא כראוי, נראה שאין בזה מחאה, ובפרט בחוץ לארץ. ואדרבה, אפשר שזה נחשב להתנהגות כיהודי, ואינו יכול למחות אחר-כך בכלל. לעומת זאת, קטן שנתגייר בבית-דין כשר, שלא על מנת לגדלו בדרך תורה ומצוות, יש פקפוק בעצם גירותו, ולכן צריכים שוב לגיירו בגדלותו¹⁰.

¹ ולא חיישן שמא ימחה בגדלותו ויהיה גוי למפרע. כך כתב ריטב"א בכתובות (יא ע"א ד"ה גמ'), וכן הוא בחדושי הרשב"א שם (ד"ה ולענין פסק הלכה) וכן ברבנו קרשקש (שם ד"ה ולענין פסק הלכה) (ונראה שיש שם טעות-סופר וצ"ל שהוא עצמו בגיורו, ע"ש). וכן נפסען ב"חתם סופר" (יו"ד סי' רנג, מובא ב"פתחי תשובה" יו"ד סי' רסח ס"ק ח).

² כתובות דף יא ע"א, ונפסק בשו"ע יו"ד סי' רסח סעיף ז.

3 כפשט תוס' ורא"ש בכתובות שם, וכן נפסק בשו"ע שם סעיף ח.
4 שאם לא יודיעוהו עכשיו, שמא ישמע בגדלותו שהוא גר, ואז ימחה וגירותו תתבטל למפרע ויצאו הרבה קלקולים מכך ("אגרות
משה" יו"ד ח"א סי' קסב), וכן כתב ב"מנחת יצחק" (ח"ג סי' צט אות יג). ועיין עוד ויצאו ב"שבט הלוי" (ח"ה סי' קנ).
5 שם וב"ים של שלמה" (כתובות פרק א סי' לה).
6 "תוס' ישנים" בגליון לסוגיא בכתובות יא ע"א. ועיין שו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' קט) שם משמע, שרק מפני שהיו תינוק שנשבה, לא
היו בהתנהגות שלו מחאה. משמע שאם לא היו תינוק שנשבה, אז היו בחילול שבת שלו מחאה.
7 "אחיעזר" (ח"ג סי' כח) ושו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' קט). ואע"פ שה"אחיעזר" הנ"ל אינו מחלק, וכותב שבכל אופן אין אי-שמירת
מצוות מהוה מחאה, אנו נקבל אותו רק בהסתייגות הנ"ל שאין הסביבה שלו שומרי מצוות. כך פסק מרן הגר"ש ישראל וכתב
שצריך עוד עיון בזה.
8 עיין אות 3 למעלה.
9 מסברה, היינו שהוא חושב, שאין היהדות דורשת יותר מזה, מפני שהוא רואה שכך מתנהגים היהודים שבסביבתו, והוא מקבל
בלב שלם את היהדות כמו שהוא רואה אותה. וכל עוד לא הוכח ההיפך, יש להניח שאם היה יודע, שאין קיומם מספק, היה מקבל
כפי הראוי. והראיה לזה, שאין צריכים להודיע לגר את כל התורה כולה לפני שהוא מתגייר, אלא מודיעין לו מקצת מצוות, שאין
אי-ידיעת המצוות מעכבת הגירות, ורק בידע ולא רצה לקבל הוא עיכוב הגירות, וכאן - מה שהוא יודע, הוא מקבל. וכן מובא
ב"אגרות משה" (יו"ד ח"א סי' קס) ללמד זכות על קבלת מצוות של גרים שאינם רוצים לשמור את כל התורה אלא להתנהג
כיהודים שבסביבתם. ואעפ"י ששם הוא רק לימוד זכות, שאני הכא שלא צריכים קבלת מצוות של הקטן כלל, אלא בית-הדין
מקבלים המצוות בשביל הקטן, ונחשב כאלו הקטן עצמו כבר קיבל מצוות, וזה מכוח זכין לאדם שלא בפניו, עיין בריטב"א (שם
ד"ה גמ'), וכן ברבנו קרשקש (שם ד"ה אמר רב יוסף), וכן ב"שיטה מקובצת" בשם שיטה ישנה (ודלא כשיטת התוס' המובא
ברשב"א ובריטב"א).
10 ואפילו לפי שיטת התוס' בסנהדרין (סח ע"ב ד"ה קטן) שצריכים קבלת מצוות בגר קטן, הרי מבואר להלכה שאין צריכים להודיע
לו את המצוות, ולכן משמע שאם מקבל את היהדות כמו שהוא חושב שצריכה להיות, הרי קבלה טובה.
עיין "מנחת יצחק" (ח"ג סי' צט סעיף ג ו-ד) שכותב, דלא הוי יהודי כלל, הואיל ולהיות יהודי עברין אינה זכות לילד, ויותר טוב לו
להיות גוי צדיק, וכן משמע ממרן הראי"ה קוק ב"דעת כהן" (סי' קמז וקמח). וכן בשו"ת "מטה לוי" (חלק שני סי' נה) ובשו"ת
"זרע יצחק" (סי' ב, מובא בפד"ר כרך א, עמ' 378). אבל ב"בית יצחק" לר' יצחק שמעלקיש (יו"ד ח"ב בהלכות גירות) כתב דהוי
זכות, הואיל וסוף סוף נכנס תחת כנפי השכינה, וכן פסק ב"אחיעזר" (ח"ג סי' כח) כמותו. ולכן נראה שמידי ספק לא יצאנו. וכן
פסק בפד"ר הנ"ל דהוי ספק בגירות. וכן משמע מ"דברות משה" (ח"ב סי' סד הערה יא). ועיין עוד ב"אגרות משה" (יו"ד ח"א סי'
קנח בסופו ואה"ע ח"ד סי' כו סעיף ג), ויש להאריך. ומה שדייקת מן הרמב"ם בהל' שגגות פ"ז, עיין "דברות משה" הנ"ל.
הערה: עיין גם בתשובה שהתפרסמה בשו"ת "במראה בזק" (חלק א תשו' עח; מג 1 במהדורא ראשונה).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א' - ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו.
התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי
ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".
מחיר מבצע לששת הכרכים במקום 360 ש"ח 300 ש"ח (לחץ לקניה)